

УДК 811.111:378.147.091.33

МЕТОДИ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В.С. Кузьміна, О.В. Іваніга (Харків)

Міжкультурна компетентність, разом із знаннями країнознавства і знаннями мови, включає певні уміння і досвід, без яких розуміння людини, що живе в іншій культурі, виявляється скрутним. Оскільки навчання міжкультурної компетентності припускає порівняння студентами двох культур – своєї та чужої, викладач повинен вміти навчати студентів представляти свою країну іноземною мовою. Це потребує від викладача правильного дидактичного забезпечення та розуміння певних завдань, які потрібно вирішувати у навчальному процесі.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, професіоналізм викладача, порівняння культур, соціально-культурна інформація, соціо-лінгвістична компетентність, сфери спілкування.

Кузьміна В.С., Іваніга А.В. Методи розвитку міжкультурної компетентності студентів на заняттях по англійському мові. Межкультурная компетентность, наряду со знанием страноведения и знанием языка, включает определенные умения и опыт, без которых понимание человека, который живет в другой культуре, оказывается сложным. Поскольку обучение межкультурной компетентности допускает сравнение студентами двух культур – своей и чужой, преподаватель должен уметь научить студентов представлять свою страну на иностранном языке. Это требует от преподавателя правильного дидактического обеспечения и понимания определенных задач, которые необходимо решить в процессе обучения.

Ключевые слова: межкультурная компетентность, профессионализм преподавателя, сравнение культур, социально-культурная информация, социо-лингвистическая компетентность, сферы коммуникации.

Kuzmina V.S., Ivaniga O.V. Methods of developing students' intercultural competences in English language classes. Intercultural communication, together with the awareness in culture studies, includes some definite skills and experience, without which it will be difficult to understand people of another culture. Since teaching intercultural competence allows students to compare two cultures – theirs and other people's, the teacher should be able to teach students to introduce their own country in a foreign language. Thus it is required that the teacher should have the necessary didactic materials and understanding of certain tasks which are to be solved in the process of learning.

Key words: intercultural competence, teacher's expertise, comparison of cultures, socio-cultural information, sociolinguistic competence, spheres of communication

Викладання іноземної мови останніми роками набуває особливої ролі в реалізації принципу культурного різноманіття, на якому будується міжнаціональне спілкування у всіх сферах життя, включаючи професійну.

У зв'язку з цим, кваліфікація викладача повинна відповідати вимогам нових реалій і включати, разом з іншими, міжкультурну компетентність.

Актуальність нашої роботи зумовлена відсутністю системи розроблених вправ та завдань

для формування міжкультурної компетентності студентів.

Об'єктом нашого дослідження є формування та розвиток міжкультурної компетентності студентів на заняттях з англійської мови.

Предмет нашого дослідження – комунікативні завдання для формування й удосконалення граматичних та професійних вмінь і навичок студентів старших курсів спеціалізованих та неспеціалізованих ВНЗ.

Як і інші види компетентності, міжкультурна компетентність повинна постійно удосконалюватися. Для цього існують наступні причини:

1) зміна культурного середовища у сфері професійного спілкування;

2) зміна і розвиток професійних потреб студентів;

3) розбіжність між реальною підготовкою викладача і тією підготовкою, якою він повинен володіти в даний момент.

Вибір теми пояснюється двома основними причинами: перша пов'язана з необхідністю теоретично визначити поняття професіоналізму викладача іноземної мови, який володіє міжкультурною компетентністю (далі МКК); друга причина – це спроба практично розглянути і запропонувати конкретні шляхи включення МКК в процес викладання, розділяючи і приймаючи думку про те, що цей вид компетентності виявляється найважчим для викладання. Є ще третя причина, а саме – бажання зайвий раз привернути увагу до цієї проблеми, оскільки чимало викладачів, усвідомлено або неусвідомлено, ігнорують системну роботу, націлену на вивчення чужої культури. [2].

Усвідомлене ігнорування соціокультурних знань властиве не тільки викладачам, але і студентам, які, якщо їм надати вибір, у переважній більшості, вважатимуть за краще виконати граматичні тести, а не культурологічні. Це, можливо, пояснюється глибоко укоріненою думкою про те, що мовна неграмотність є більш непривабливою, ніж неграмотність культурна, внаслідок чого важливіше витратити час на вивчення, наприклад, вживання дієслівних часів і способів, ніж на вивчення регіональних особливостей якої-небудь країни. Тому відзначимо, що наш інтерес до даної теми не означає, що МКК виходить на перший план, припиняючи роль лінгвістичної і комунікативної компетентностей. Ми лише ставимо ціль – спробувати показати що із зсувом уваги до МКК, кваліфікація викладача повинна необхідним чином змінюватися і розвиватися.

В терміні «міжкультурний» ми використовуємо найуживаніше з різноманітних визначень поняття

«культура», не протиставляючи, а взаємно доповнюючи їх: культура як синонім цивілізації, як сукупність поглядів, переконань і типів поведінки груп індивідуумів у повсякденному і суспільному житті, як література і мистецтво.

МКК, яка є ядром комунікативної компетентності, може розглядатися як єдність *соціально-культурної компетентності* (СКК), з одного боку, і *соціально-лінгвістичної компетентності* (СЛК), з іншого. СКК припускає наявність культурних знань у широкому значенні, співвіднесених із ситуацією спілкування, тоді як СЛК пов'язана із знанням правил мовної поведінки і взаємодії в різних сферах спілкування (повсякденній, діловій, науковій та ін.)

В змістовному плані, МКК викладача іноземної мови відноситься до предметної компетенції, або предметної площини кваліфікації викладача, в якій він виступає як фахівець. Таким чином, предметна площина повинна включати, разом з вузькоспеціальними знаннями, знання загальнокультурного плану, включаючи знання національної культури. Намагаючись окреслити зразковий інвентар таких знань, в першу чергу, можна стверджувати, що соціально-культурна, або країнознавча інформація повинна відображати основні сутнісні характеристики країни і включати такі елементи:

1) інформацію енциклопедичного характеру (історія, географія, державний лад тощо); знакові історичні дати, які представляють найважливіші історичні події, факти сучасної реальності (система освіти, економіка, засоби масової інформації);

2) назви пам'ятників культури, імена видатних осіб, основні події сучасного культурного і суспільного життя, імена відомих людей сучасності (письменники, актори, журналісти тощо);

3) головні види дозвілля, основні цінності і риси суспільної психології, стереотипні уявлення про націю та країну.

Оскільки навчання МКК припускає порівняння студентами двох культур – своєї і чужої, викладач повинен уміти навчати представляти свою країну іноземною мовою, або уміти «представлятися» у широкому значенні слова. Порівняння цих двох

елементів можливе лише у тому випадку, коли обидва вони добре відомі. Проте освітня практика показала, що в свідомості студентів другий елемент (соціально-культурна інформація про свою країну) виявляється сукупністю неясних і не завжди вірних уявлень, неточних фактів або їх відсутністю, суперечністю думок. При цьому в розпорядженні викладача також відсутня відібрана ілюстративна, статистична, соціально-культурна інформація. У цій ситуації викладач може зіштовхнутися з проблемами прикладного характеру: пошуку, відбору і систематизації документів, які містять соціально-культурну інформацію про свою країну, для її уявлення у формі вправ, таблиць, текстів чи різних завдань.

Деякі правила мовної поведінки у сфері повсякденного спілкування описані у навчальній літературі і відомі викладачам. Так, при знайомстві з жінкою не слід запитувати про її вік і сімейний стан. У співрозмовників однієї статі не прийнято питати про їх прибутки чи місце у соціальній ієрархії. У зворотному випадку, співбесідник буде шокований, і розмова не отримає розвитку [4]. Проте часто виділяється наступний парадокс: деякі теми розмов, яких зазвичай уникають співвітчизники, «природним чином» обговорюються між представниками різних культур.

Проте у викладацькій практиці викладач зустрічається з природними труднощами, які не вичерпуються списком, що наводиться, а саме:

1. Неможливо практично усі мовні поведінки наперед описати у вигляді правил.

2. Не всі випадки і правила можна проілюструвати. Наприклад, ввічлива поведінка має безліч виявів.

Отже, для викладача проблема змісту МКК полягає в забезпеченні правильного повного тематичного змісту, адекватного функціонального змісту і, меншою мірою, мовного змісту.

Специфіка методичної сторони теми, що розглядається, на наш погляд, полягає не в особливих методах, а в правильному дидактичному забезпеченні. Для взаємодії зі студентами протягом тривалого часу викладач користується підручником.

Навіть побіжний аналіз підручників англійської мови як іноземної, виданих в Британії за останнє десятиріччя, показує, що в змісті з'явився розділ під заголовком «соціо- культурний аспект», або країнознавство. Ось основні переваги таких підручників:

- по-перше, вони насичені друкарськими та образними документами (фотографіями, репродукціями картин, малюнками, коміксами) і є опорою для соціокультурної інформації.

- по-друге, мовний матеріал для навчання говоріння поданий у формі діалогічних сцен, що максимально точно відповідає потребі формування СЛК, оскільки відображає культуру повсякденного життя. Згадані сцени з'єднані одним загальним соціокультурним контекстом.

Проте для курсу англійської мови у сфері підвищення кваліфікації не може повністю підійти жоден з англійських підручників, оскільки вони розраховані на найширше коло студентів і не враховують ні програмних вимог конкретного курсу, ні профіль університету. Нарешті, вони не орієнтовані на конкретні умови національного ґрунту. Тому викладач, на додаток до підручника, вимушений сам створювати корпус автентичних документів, оновлюючи їх відповідно до втрати ними актуальності. Таким чином, він бере на себе функції документаліста, або фахівця, в обов'язки якого входять пошук, відбір, класифікація, використання і розповсюдження документів.

Можна також додати, що необхідність пошуку і вибору нових документів є не тільки об'єктивною вимогою політичної, соціальної і культурної реальності, що змінюється, але і викликана наявністю величезної кількості і багатой різноманітності документів.

За результатами аналізу інформаційної цінності, комунікативної, лінгвістичної і соціокультурної доцільності, очікуваної ефективності використання, документи класифікуються за цілями та рівнем навчання (початковий, середній, просунутий), а також за тематичним змістом. Що стосується друкарських документів, то прийнято вважати, що при відборі текстів слід керуватися прин-

ципом доступності, або зміст тексту бути зрозумілим, у тому числі у соціокультурному плані. Проте, на нашу думку, повчальною функцією володіють саме тексти, що містять труднощі соціокультурного характеру, деякі з яких традиційно відносять до категорії лексичних (власні імена, аббревіатури, безеквівалентна лексика), хоча, як вже згадувалося вище, ці слова передають соціокультурну інформацію.

Таким чином, завдання викладача полягає в тому, щоб мову документа зробити мовою для вивчення, інакше кажучи, розпізнати одиниці, які є носіями соціокультурної інформації. Це завдання входить до числа завдань прикладної лінгвістики – напряму мовознавства, який займається розробкою методів рішення практичних задач, зв'язаних з використанням мови, зокрема, відбором мовного матеріалу з метою вдосконалення викладання мови. Отже, викладач повинен володіти навичками прикладної лінгвістики, щоб на основі результатів лінгвістичного аналізу розробляти матеріали, які відповідали б поставленій меті навчання [3].

Відібравши необхідний мовний матеріал, і роздумуючи над концепцією системи вправ, завдань та тестів, викладач стає концептологом. Розвивати і реалізовувати концептуальне мислення – це його обов'язкова необхідність у ситуації мінливих реальностей і потреб.

Завдання і тести, що розробляються, повинні відповідати загальним вимогам, які пред'являються до навчальних видів діяльності:

1) вони повинні допомагати економити час навчання, тобто не вимагати багато часу для виконання;

2) завдання повинні бути сформульовані ясно і результативно; тобто їх виконання повинне приводити до очікуваного корисного результату.

Приведемо, як приклад, декілька видів завдань. Так, для формування і вдосконалення лексичних навичок мовленнєвої діяльності можна запропонувати завдання, які вимагають аналізу слів та містять соціокультурну інформацію:

- Які слова з даного списку можна віднести до реалій?

- Які з нижче перерахованих слів мають позитивну/негативну конотацію?
- Порівняйте конотацію слів в англійській і російській/українській мовах.

Наступні завдання пропонуються для перевірки знань соціокультурного плану:

- Поясніть, що символізують дані власні імена.
- Виберіть правильне із запропонованих визначень для безеквівалентних слів.
- Відповідайте на запитання словами «так» чи «ні».
- Заповніть пропуски у фразах словами, які містять соціокультурну інформацію.

Для оволодіння МКК може використовуватися також методика проекту, наприклад, створення студентами словника-довідника лексичних одиниць – носіїв соціокультурної інформації.

Проблема навчання СКК є також актуальною, оскільки підручники з англійської мови майже не містять завдань, метою яких було б звернути увагу на вибір стилістично адекватних засобів виразу. Але концепцію таких вправ розробити можна, базуючись на особливостях сприйняття мовлення: правильне мовлення сприймається за значенням, а неправильне – звертає на себе увагу за формою. Таким парадоксальним чином можна привернути увагу до норми мовлення, коли вона порушена, наприклад, дати завдання виправити стилістичні помилки у діалозі, де репліки не відповідають потрібному регістру.

Причинами того, що такі завдання досі не розроблені, є, на наш погляд, наступне:

1. СЛК часто не сприймається як окрема мета, для досягнення якої необхідні спеціальні зусилля.

2. Розробка завдань тільки з метою розвитку СЛК забирає багато часу і не виправдовує, на перший погляд, зусиль.

Оскільки оволодіння СЛК здійснюється у мовленнєвій діяльності, то необхідна така система вправ, яка б носила практичний характер, тобто наближала б студентів до реальної мовленнєвої діяльності.

На наш погляд, корисними є вправи, розроблені за результатами аналізу типових помилок, де сту-

дентам пропонують знайти і виправити свою помилку. Багатий матеріал для вправ дають написані студентами офіційні та неофіційні листи, за якими можна розробити типологію помилок: недотримання формату листа, невдалий вибір формули ввічливості, порушення правила для листів-прохань «один лист – одне прохання» тощо.

Підготовлений викладач, якій володіє знаннями двох культур (своєї і чужої), виступає як міжкультурний посередник, або медіатор. Кажучи узагальнено, він прагне орієнтувати дискусію у навчальній ситуації на усвідомлення студентами відносності культурної самотності в плюралістичному багатомовному світі і на формування нового погляду на відношення «вони» і «ми». Для цього викладач-медіатор керує розмовою, поживляючи її, даючи зробити висновки за результатами порівняння ситуацій двох країн і двох культур.

Продовжуючи виконувати роль міжкультурного медіатора, викладач може, якщо це необхідно, виступити як особа – зі своїми цінностями, ідеологією, світоглядом, передаючи свої почуття і думки, спонукаючи студентів до розмови, підтримуючи і заохочуючи їх активність.

Нарешті, як культурний медіатор, викладач може займати активну суспільно-політичну позицію. Така роль викладача вимагає від нього певної сміливості і упевненості в собі, оскільки він ризикує бути залученим до конфлікту. Але така позиція є прийнятною, коли викладач виступає за соціальні інтереси й ідеали усього суспільства, наприклад, ідеї гуманізму.[1]

Отже, у міжособовій площині навчання МКК виступає як педагогічна проблема, рішення якої можливе тільки тоді, коли викладач вступає зі студентами, у відносини партнерства, необхідність створення яких має такі підстави:

- міжособова комунікація завжди має перешкоди у вигляді різних типів особи, різного культурного багажу, а тому в комунікації можуть виникати конфлікти, які викладач повинен допомагати розв'язувати, контролюючи ситуацію, будучи готовим протистояти різноманітним ризикам;
- викладач ризикує виявити власне незнання пев-

них питань і рішення такої проблеми часто стає можливим тільки спільно зі студентами, які є носіями знань і володіють практикою спілкування рідною мовою;

- комунікація завжди є джерелом проблем у професійному плані, стосовно яких навіть досвідчений викладач не може дати вичерпну, переконливу й однозначну відповідь.

У цій ситуації буде правильною така практична діяльність викладача, коли він, завдяки критичній спостережливості, може ідентифікувати проблему й спробує її вирішити у співпраці зі студентами.

На закінчення зазначимо, що, розглянувши навчання МКК у змістовому, методичному і міжособовому плані, ми приходимо до таких висновків:

- викладач, розрізняючи функціональний і тематичний зміст МКК, повинен звернути увагу на двосторонність останнього, а саме: знання і порівняння двох культур (своєї й чужої);
- для дидактичного забезпечення навчання МКК викладач повинен мати навички роботи документаліста і знати прийоми прикладної лінгвістики;
- виконуючи роль міжкультурного медіатора, викладач проявляє себе як особа (з активною соціально-політичною позицією або без неї), яка реалізує зі студентами відносини партнерства, де шляхом постійного і ретельного аналізу розглядаються міжособові проблеми, досягається мета навчання.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці системи вправ та завдань для розвитку МКК студентів та запровадженні цих завдань до навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Лингвистические основы коммуникативных методов обучения иностранным языкам / Н.Н. Болдырев // Иностранные языки в школе. – 1998. – № 3. – С. 115.
2. Введение в коммуникативную методику обучения английскому языку: [пособие для учителей]. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 248 с.
3. Коммуникативні методи та матеріали для викладання англійської мови / [Перекл. та адаптація Біркун Л.В.]. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 225 с.